

Svišť horský v Nízkých Tatrách aneb Mercúne, hvizdáky, piskáče to mají stále těžké

Hvizdák je druhou prazverou tatranských veľhôr, ktorú múdra matka prírody stvorila pre oživenie tichých, opustených skalnatých dolín. Tajomný spôsob jeho života je veľkou záhadou, ktorá posiaľ nie je rozlúštená.
Ernest Bethlenfalvy: Hvizdák (1935)

V posledním vydání červeného seznamu savců Slovenska (Urban a kol. 2024) je v kategorii kriticky ohrožených taxonů (critically endangered – CR) zařazen pouze svišť horský tatranský (*Marmota marmota latirostris*). V porovnání s předchozí verzí červeného seznamu (Žiak a Urban 2001) si „vyměnil“ zařazení s dalším zajímavým obyvatelům vysokohorského prostředí, kamzíkem horským tatranským (*Rupicapra rupicapra tatrica*). Tatranský poddruh kamzíka, který je aktuálně v kategorii ohrožených taxonů (endangered – EN), byl v předešlém seznamu kriticky ohrožený, zatímco svišť se nacházel mezi ohroženými taxony. U kamzíka tatranského (blíže v Živě 2018, 6: 334–336) se jeho početnost na Slovensku zvýšila z asi 350–400 jedinců v r. 2000 na přibližně 1 000 až 1 100 v r. 2020, i když poté zase o něco poklesla. U sviště tomu bylo naopak, v r. 2001 se odhad početnosti pohyboval mezi 800 a 1 000 jedinců, v r. 2023 asi 700–800 exemplářů.

Co se stalo?

Odpověď na zdánlivě jednoduchou otázku není snadná. Pokud by měla být strohá, dalo by se napsat, že za významný pokles početnosti sviště mohou malý a ostrůvkovitý, izolovaný areál, rušení faktory podminěnými činnostmi člověka, ale i změny

klimatu. To však dostatečně nevysvětluje všechny okolnosti a příčiny, včetně jejich synergického působení, které aktuálně ovlivňují přežívání sympatických „panáček sedmispázců“.

Za více než dvě desetiletí od vydání minulého červeného seznamu savců Sloven-

ska prošla fauna savců na jeho území více- ro změnami, jež se odrazily i v aktuálním vydání. Významně se zvýšil tlak lidských aktivit na vysokohorské prostředí, včetně fauny a biotopů. K nárůstu mnohých aktivit došlo i v souvislosti s pandemií covidu-19 a následnou zvýšenou návštěvností vysokých pohoří.

V Belianských Tatrách, po prudkém poklesu početnosti na přelomu milénia, svišť v r. 2006 dokonce vyhynul. Poté se v letech 2008–10, i kvůli obavě z poškození podzemních nor a úkrytů srážkami a lavinami, ale bez tomu předcházejících genetických studií, uskutečnilo ochranné přemístění (conservation translocation) 18 jedinců ze Západních Tater na dvě místa v Belianských Tatrách. Z nich na nových lokalitách vznikly rozmnožující se páry (Sedláková 2009 a 2017).

Početnost nízkotatranské populace z oblasti Prašivé je už řadu let na minimu a populace prakticky vyhynula, když zanikly kolonie na tradičních místech výskytu Košarisko, Velká Chochuľa, Malá Chochuľa a Prašivá, přežívá jen několik posledních jedinců. Podobně zanikly kolonie na lokalitě Morka v masivu Skalky. Zatímco v r. 2001 byla početnost svišťů v celých Nízkých Tatrách odhadována na 300–350 exemplářů, aktuálně se pohybuje v rozmezí 250–280 jedinců. V r. 2023 bylo z tohoto pohoří uváděno 46 kolonií (Ondruš a kol.), v současnosti je jich evidovaných 42.

1 Od 16. století docházelo k odlesňování hřebenových partií Dumbierských Tater, v západní části Nízkých Tater, valašskou kolonizací. Uměle tak vznikly hole. Již koncem 16. století byla oblast odlesnění téměř v takovém rozsahu jako v současnosti.

I když v souvislosti s výzkumem a sledováním svišťů přibýly mnohé aktuální údaje a jejich kvalita se mírně zlepšila, systematické celoplošné monitorování druhu na Slovensku (podobně jako u kamzíka) stále chybí. A to přesto, že jde nejen o druh chráněný podle zákona o ochraně přírody a krajiny (č. 543/2002), jehož společenská hodnota se nyní uvádí 15 tisíc eur, ale tatranský poddruh *M. marmota latirostris* je zařazen i do přílohy II a IV směrnice o biotopech v rámci soustavy Natura 2000 a vztahuje se na něj povinnost monitorování a pravidelného reportování.

Svišť na Slovensku

Svišť horský tatranský je autochtonní reliktní a endemický vysokohorský hlodavec, žijící ve slovenských a polských Tatrách. Jako nový poddruh ho popsal v r. 1961 zoolog Josef Kratochvíl. Vyskytuje se v Tatrách, Západních i Východních, které zahrnují Vysoké a Belianské Tatry, a v Nízkých Tatrách, přičemž tvoří původní složku jejich fauny. Obývá zejména otevřené biotopy vysokohorských luk, holí, ale i žlabů, morén a skalních sutí v subalpínském a alpínském vegetačním stupni (Chovanecová a Křišťofík 2012).

Na Slovensku má několik lidových jmen, která shrnul jazykovědec Jozef Martinka (1936–37): „Do lahodiach rozpakov sa dostáva slovenský prírodopisec, keď potrebuje len jeden názov a nachodí ich dobrých, domarastých až niekoľko na ten istý predmet; keď je ťažko voliť práve pre hojnosť súčích názvov. Tak na jedného z tatranských hlodavcov sú tieto mená v úžitku: svišť, hvizdák, piskáč, mercuň, mrmota, bobak“.

Pohled zpět

Vývoj populací v obou horských masivech (Tatrách a Nízkých Tatrách) od první poloviny 18. století kolísal v důsledku mnoha faktorů. Zprvu šlo hlavně o pytláctví, pastvu ovcí a dobytka, později přibýlo zalesňování kosodřevinou. Zvláště od první poloviny 20. století začalo docházet k rušení člověkem s rozvojem sportovně-rekreačních aktivit, které dominuje i v současnosti. Proto se svišť, společně s kamzíkem, stal předmětem prvních ochranných opatření už od druhé poloviny 19. století.

Jako první upozornili na alarmující pokles populace tatranských svišťů a potřebu jejich zachování přírodovědec a organizátor vědeckého života Andreas Kornhuber (1824–1905) v r. 1856 na VII. valném shromáždění Uherského lesnického spolku v Kežmarku a lesník a geodet Friedrich Fuchs (1799–1874). O ochranu svišťů se zasloužila Matice slovenská, která navázala na ochranné a popularizační aktivity polských vědců, zoologa a profesora Maksymiliana Siłu-Nowického (1826–1890) a jazykovědce, přírodovědce i historika Eugeniusze Janoty (1823–1878).

Publicista, vydavatel, popularizátor hospodářských a přírodovědných poznatků a průkopník lidového družstevnictví Daniel Gabriel Lichard (1812–1882) věnoval svišťům, podobně jako kamzíkům, prostor v časopise Obzor, který vydával. V březnu 1871 napsal Vyzvanie k lesníkom a priateľom poľovačiek v Uhrách, v němž přebíral výzvu pešťských mysliveckých novin (Po-

lovnícké noviny): „Či hvizdák (*Arctomys marmota*), ktorý ešte tu i tam ukrýva sa po najvyšších Holách zvolenských jestvuje dakde v marmarušských alebo v sedmohradských vrchoch? Tyto zvieratá žily pred tým vo veľkom počte v centrálnych Tatrách, ale už roku 1866 našlo sa vo spišských Tatrách iba 5 rodín, tak že hvizdáci boli tam vo vymieraní“.

I díky těmto podnětům se od r. 1883 zavedla ochrana sviště – chráněným se stal v prvním uherském mysliveckém zákoně.

Jak je to v Nízkých Tatrách?

Zatímco v Tatrách (Západních i Východních), kde výskyt sviště potvrzují nejen vícere fosilní nálezy a historické zprávy, písemně doložené od začátku 18. století, ale i mnohá toponyma (např. Velká a Malá Svišťovka, Svišťová dolina, Svišťový štít), jeho autochtonnost nikdo nepochyboval, o původnosti v Nízkých Tatrách se dlouho vedly diskuze a polemiky. Celé to spustil zřejmě údaj anonymního autora publikovaný v časopise Lovec r. 1933, tvrdící, že „... do roku 1850 chýbal v Nízkých Tatrách mercuň. Terajší stav pochádza z páru, ktorý bol dodaný v roku 1858 z Viedne a vypustený v nasledujúcom roku v pohorelskom revíri. O niekoľko rokov bolo vypustených ešte 6 párov. Stav mercuňov vykazu-

2 Svišť horský tatranský (*Marmota marmota latirostris*). Foto S. Harvančík

3 Kamzík horský tatranský (*Rupicapra rupicapra tatrica*) obývá podobné biotopy jako svišť a ohrožují ho i obdobné negativní faktory.

4 Nejvyšší vrch Nízkých Tater – Ďumbier (2 046 m n. m.) s hladce modelovanými jižními svahy

5 Svišti žijí většinou v koloniích pod vedením dominantního páru. Snímky P. Urbana, pokud není uvedeno jinak

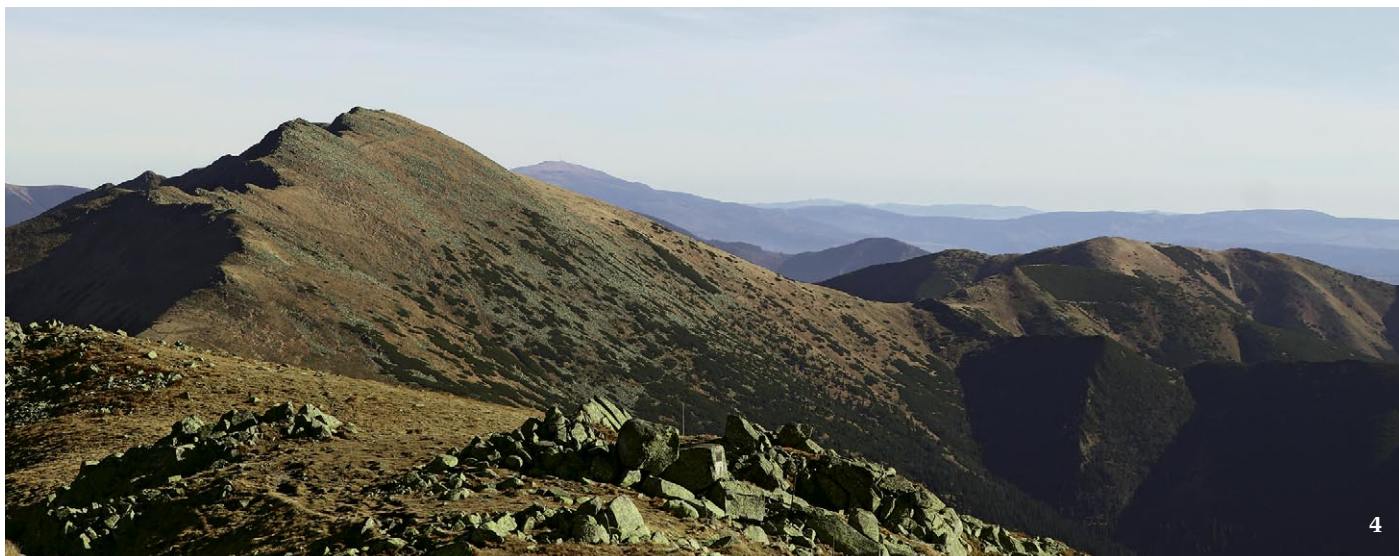
je dnes asi 250 kusov. Náš mercuň má v Nízkých Tatrách výborné životné podmienky, nie tak vo Vysokých Tatrách, kde je viacej škodnej“.

Tento údaj se, žel, přebíral do různých odborných prací a publikací, a proto se dlouho tradovalo, že svišť byl do Nízkých Tater introdukován. To je pravda do určité míry, pokud jde o kráľovoľskou časť pohorí. V oblasti Orlové a Kráľové hole bylo v letech 1859–81 vypuštěno 8 jedinců původem z Alp, kde žije poddruh svišť horský alpský (*M. marmota marmota*), ale i z Vysokých Tater. Nejsou však k dispozici informace, zda šlo o založení nové, nebo posílnění již existující populace druhu (Tesák a kol. 2016).

V Ďumbierské části Nízkých Tater budou kolonie s největší pravděpodobností původní (např. Jamnický 1977, Chovanecová a Křišťofík 2012). Potvrzují to i různé údaje o svištích, které se objevovaly formou krátkých zpráv v dobovém tisku, ale zachytili je také někteří přírodovědci nebo literáři ve svých dílech.

Už geolog a pedagog Christian Andrej Zipser (1783–1864) v průvodci Neusohl und dessen Umgebungen (Banská Bystrice a její okolí) ke sjezdu uherských lékařů a přírodovědců, který se konal r. 1842 v Banské Bystrici, uvedl, že svišti jsou známi z Prašivé a obyvatelé Hiadla je nazývají hvizdaky: „Murmeltiere, besonders auf der Alpe Praschiwa, die von den Bewohnern zu Hiadel Hvizdake genannt werde“.

Folklorista, básník, překladatel, literární kritik, publicista a evangelický kněz Pavol Emanuel Dobšínský (1828–1885) v práci Vysoké Tatry. Náčrty miesto-, prírodopisné z r. 1884 zmiňuje svišť v Nízkých Tatrách na Ďumbieru: „Roku 1850

pri konci augusta spustili sme sa s priateľom Jankom Bottom z vrchu Ďumbiera (2 041 m) do kotliny tohto medzi Malými Tatrami či zvolensko-liptovskými holiami najvyššieho vrchu. Kotlina to pustá, z labyrintu jej balvanov východu niet. Prelezaj zase z balvana na balvan a na bočný skorec vľavo. Z desnej pustoty balvanov sotva vykukneme na skorec, zahvizdne tu valach. Ej, nie valach. Svisť pásli sa tam po trávnej stráni, pokotúlali sa po tráve a už jich nebolo“.

Svišti se v Nízkých Tatrách vyskytují ve třech navzájem izolovaných územích. V Ďumbierských Tatrách jde o oblast Prašivé a potom centrální část pohoří, mezi Ďurkovou a Štiavnicou, včetně přilehlých severních a jižních rozsoch. V Kráľovohoľských Tatrách oblast Kráľovej hole a Orlové. Nej hustěji osídlená je centrální část pohoří, tvořící prostor od sedla Ďurkové (v nadmořské výšce 1 709 m) na východ přes Chabenec (1 955 m n. m.) až po Štiavnicu (2 025 m n. m.), spolu s oběma výraznými rozsochami hlavního hřebene – Skalaka (1 980 m n. m.) a Bôr (1 914 m n. m.). Nízkotatranská populace má v současné době diskontinuitní, nespojitý charakter a zalesněná linie mezi Žiarským sedlem a Čertovicou tvoří více než 20 km širokou překážku. V západní části nízkotatranského areálu došlo vlivem komplexu faktorů ke značnému zmenšení obývané plochy a ke snížení početnosti populace (Bačkor a kol. 2008), vzhledem k tomu, že v oblasti Prašivé už téměř vyhynul.

Co aktuálně ohrožuje sviště v Nízkých Tatrách?

Rozvoj moderní turistické infrastruktury a zvyšující se počty návštěvníků v exponovaných částech Nízkých Tater, v nichž se nachází hlavní část kolonií svišťů, negativně ovlivňuje jejich životní prostor a aktivity. Výstavba a rozšiřování horských sportovně-rekreačních zařízení způsobuje zánik, degradaci a fragmentaci jejich důležitých biotopů. V centrální části pohoří zanikly kolonie, které se nacházely poblíž současného objektu (bývalé mezistanice lanovky) Luková a na vrchu Kónský grúň, už koncem 50. let 20. století, v souvislosti s výstavbou lanovky na Chopok a lyžařského vleku pod Kónský grúň (Karč 2006).

V současnosti sviště v tomto pohoří ohrožuje vyrušování lidskými volnočasovými sportovními a turistickými aktivitami ve vysokohorském prostředí, přičemž v posledních letech přibýly nové faktory, např. vyhlídkové lety, používání dronů nebo volný pohyb psů bez vodítka. Stále také přetrvává masový sběr lesních plodů (borůvek a brusinek).

K dalším negativním vlivům patří sukcesní zarůstání stanovišť. Část sekundárně vytvořených biotopů (pastviny na holích) zarůstá, protože se na nich nepase, resp. jsou zalesňované kosodřevinou.

Některé potravně vhodné biotopy přitahují predátory, hlavně orla skalního (*Aquila chrysaetos*), krkavce velkého (*Corvus corax*) a lišku obecnou (*Vulpes vulpes*), a svišti se na těchto místech stávají dostupnější kořistí. Ve smyslu modelu krajiny strachu (landscape of fear, např. Bleicher 2017) způsobuje zvýšené riziko predace několik negativ. Svišti bývají na takových lokalitách ve stresu, proto často využívají potravně méně výhodná stanoviště, na nichž jim nehrozí tak vysoké riziko, že se stanou kořistí a dokážou se z nich rychleji dostat do nor. Navíc se výkyvy počasí v důsledku změny klimatu zrychlují i ve vysokohorském prostředí Nízkých Tater. Na tyto změny se potřebuje adaptovat rovněž tatranský

svišť, protože se už nemůže posunout do vyšších poloh. Riziko na jedné straně představuje např. úmrtnost během zimního spánku a na druhé straně vyplavení nory při jarním tání sněhu, pokud nemají svišti k dispozici úkryty ve vhodném prostředí. Aby bylo možné identifikovat budoucí kritický biotop, je důležité podrobněji studovat a pochopit prostorové reakce sviště na měnící se tlak predátorů, ale i povětrnostní podmínky během roku, včetně termálních úkrytů (dutiny v suťových polích s relativně stabilními mikroklimatickými podmínkami), v kombinaci s rostoucím vlivem rekreačních aktivit člověka. V současnosti už nemusí stačit pouze ochrana svišťů před vyrušováním.

Každý přítel horské přírody musí se upřímně radovati z přírůstku těchto hlodavců, neboť svišťové patří k nejmilejším zástupcům vysokohorské zvěře a jejich vyhubení by bylo nejen barbarstvím, nýbrž i značným ochuzením přírodních zajímavostí našich Tater.
Karel Domin: Intimní poznámky z domácnosti svišťů (1926)

Seznam použité literatury je uveden na webové stránce Živý.

